

інформаційного суспільства – суспільства знань, позитивним моментом є моделювання його «образу» сучасними науковими нарративами.

Наука сьогодні також перебуває в очікуванні змін. Пошук Єдиної теорії походження Всесвіту, можливість в недалекому майбутньому емпіричного підтвердження теорії Великого вибуху, а також перегляд вічних питань філософії є свідченням кардинальної перебудови світоглядних засад людства, зародження нової наукової парадигми. Як наслідок, це відобразиться й у соціальній реальності, змінить її цілісний образ.

Ю.В. Харченко

ОБРАЗ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ НАРАТИВАХ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ
В статье проводится социально-философский анализ феномена информационного общества в контексте становления современных научных нарративов.

Y. Kharchenko

THE IMAGE OF INFORMATIONAL SOCIETY IN MODERN SCIENTIFIC NARRATIVES: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

This article deals with socio-philosophical analysis of informational society phenomenon in the context of modern scientific narratives.

УДК 1:3+1:93

В.О. Чернієнко, канд. філос. наук, доц.

ЛЕГІТИМАЦІЯ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «ХАІ», e-mail: v.chernienko@mail.ru

У статті розглядається проблема наукового розуміння процесу самоідентифікації як самовизначення особистості, що гармоніює з тенденціями мережевих структур інформаційного суспільства.

Вступ

Ідентичність пускає коріння на кладовищі співтовариств. Розпад співтовариств при глобалізації приводить до усвідомлення необхідності політико-правової актуалізації ідентифікації соціального суб'єкта. Тут головною і проблемою є переживання соціальним суб'єктом перманентної кризи ідентичності як постійної, стабільної неможливості однозначної самоідентифікації.

Аналіз досліджень і публікацій

Критичний аналіз кризи ідентичності в контексті суперечливих «інформаційних» тенденцій глобалізації представлений працями С. Хантінгтона, П. Кенеді, І. Валлерстайна, У. Бека, П. Химанена, Р. Робертсона, З. Баумана, М. Кастельса, В.Л. Іноземцева, А. Панаріна, О. Данільяна, А. Бузгаліна. Не дивлячись на обґрунтованість теоретичного опрацювання проблем ідентичності в інформаційну епоху, залишається невирішеним питання про зв'язок форми нашої соціальності, як і форми суспільства, в якому ми живемо, з особливостями постановки і вирішення задачі «індивідуалізації» ідентичності, тобто самоідентифікації, самовизначення соціального суб'єкта в інформаційному суспільстві.

Постановка завдання

Показати необхідність легітимації самоідентифікації соціального суб'єкта в інформаційному суспільстві.

Основна частина

Визначимося з «інформаційним» контекстом предмету статті. Термін «інформаційне суспільство» підкреслює роль інформації в суспільстві. Проте інформація, як відомо, мала критичну важливість у всіх історичних типах суспільств. Сучасний автори-

Список літератури

1. *Уэбстер Ф.* Теории информационного общества / Ф. Уэбстер; Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; Под ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
2. *Штейнбух К.* Автомат и человек. Кибернетические факты и гипотезы / Пер. с нем. С.А. Бигдаша, Ю.А. Диденко, Р.О. Исаенко; Под ред. В.И. Мудрова. – М.: «Советское радио», 1967. – 494 с.
3. *Амосов Н.* Моделирование – орудие прогноза и управления // Кибернетика ожидаемая и кибернетика неожиданная. Сборник. – М.: «Наука», 1968. – 311 с.
4. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М.: «Наука», 1988. – 520 с.

тетний соціолог М. Кастельс вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдяки новим технологічним умовам, що виникають в даний історичний період, генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності і влади [1, с. 42]. Пануючим відношенням у всіх сферах соціальної практики інформаційного суспільства є відношення інформаційної технології; таке суспільство організовано в глобальному масштабі в інформаційно-виробничу мережу, що дозволяє оптимізувати виробництво й обмін. Оптимізація виробництва й обміну в глобальному масштабі зобов'язана капіталізму. Капіталізм, прагнучи до власної стабілізації як мети (товаризації Універсуму) все ж таки змінюється, і вимушений винаходити засоби власної адаптації. Ми переконані, що інформаціоналізм і є історично нова стратегія «порятунку» капіталізму. Нове, інформаційне суспільство, як і раніше, побудовано на суперечності між працею і капіталом. Капіталісти використовують працю найнятих робітників, які постійно втрачають і знаходять роботу (ідентичність), циркулюючи між різними випадковими джерелами зайнятості.

Криза сучасного капіталізму ясно показує все більше прийняття буржуазією ідеї свідомої організації суспільства. До цього часу буржуазії вдавалося минати кризи і запускати капіталізм. Буржуазія і сьогодні проявляє себе суб'єктом історії більшою мірою, ніж пролетаріат – найняті робітники. Мірою «останньої» кризи капіталізму очевидно вважати зворотний стан справ. І хоча сьогодні «перманентно-планове господарство» найбільш передовими представниками бу-

ржуазії усвідомлюється як практичний рятівний вихід з безвиході кризи (цю роль давно грають акціонерні суспільства, картелі, трести, ТНК), проте анархія капіталістичного виробництва в цілому продовжується. Але як здається зрозумілим, справжня межа капіталістичного виробництва – це сам капітал. «До цієї пори була історія, а зараз її більше немає», говорить Маркс про буржуазну політекономію. Ця теза указує на спроби буржуазного мислення інтелектуально опанувати історичним процесом. Історія дана буржуазному мисленню як завдання, але як завдання *нерозв'язне*. Тому політекономія теоретично терпить поразку в теорії криз. І тут для буржуазії не має значення, що теоретичне вирішення проблеми криз – «планове господарство» – дано наукою. Визнавши це рішення буржуазія виступить з позицій не класової, обмеженої свідомості, а з позицій науки. Буржуазія вважає за краще не визнавати рішень науки, тобто схильна брехати, пригнічуючи в собі моральні інстинкти, роблячи морально прийнятним соціальний режим з погляду власних інтересів. Для буржуазної свідомості теорія – одне, а практика – інше. Вирішення протиріччя між теорією і практикою капіталізму виражено ідеологічною боротьбою за свідомість або боротьбою за ідентичність.

Угорський філософ ХХ століття Г. Лукач писав: «Нездоланна відмінність докапіталістичних епох від капіталізму полягає в тому, що при капіталізмі економічні моменти вже більше не ховаються "за" свідомістю, а є наявними в самій свідомості (нехай навіть в неусвідомленій або витисненій формі). Із затвердженням капіталізму, з ліквідацією станової структури і побудовою *чисто економічно* розчленованого суспільства класова свідомість вступила в стадію, коли вона може стати свідомістю. Тепер суспільна боротьба виявляється в ідеологічній боротьбі за свідомість, за приховання або викриття класового характеру суспільства. Проте можливість цієї боротьби вже казує на діалектичну суперечність, на внутрішнє саморозкладення класового суспільства» [2, с. 210].

Буржуазія розуміє, що створює власного могильника в особі пролетаріату, тому прикладає величезні зусилля для приховання основ буржуазного суспільства (див. теорію опортунізму). У цій боротьбі за свідомість історичному матеріалізму випадає вирішальна роль. Кризи в економіці є одночасно й кризами в ідеології. Буржуазія бреше, з чого виходить, що цей клас загнаний в оборону, він бореться тільки за своє самозбереження, він втрачає здібність до керівництва суспільством. Пролетаріат у вигіднішій позиції: для його класової свідомості теорія і практика співпадають. Справа за малим – формувати й розвивати цю «відкриту» свідомість, отже, «відкрити» ідентичність.

Прикладом ідеологічної боротьби за ідентичність назвемо спекуляції навколо проблеми конфлікту локальних і тотальних груп. Так, в справі стабілізації капіталізму дуже ефективна діяльність, яку американці називають «мікросоціологією». Більш за те, в США соціологія розвивається саме через її ефективність. Підприємці свідомо сприяють цій науці. Американський неопатерналізм і human engineering ґрунтуються майже виключно на працях «мікросоціологів». Як

справедливо вважав філософ-екзистенціаліст Ж.П. Сартр [3, с. 66], якщо соціологія є дією зброєю – а вона це довела, – виходить, вона в якійсь мірі істинна; і якщо зброя ця знаходиться «в руках капіталістів», тим більше потрібно вирвати її у них з рук і обернути проти них самих.

Діяльність «мікросоціологів» заснована на наступних тезах. По-перше, особистість вважається такою, що переживає і більш менш ясно усвідомлює власне положення через свою приналежність до тих або інших соціальних груп (вважаємо дану тезу науково обґрунтованою). По-друге, виділення локально-обмежених («мікро») груп здійснюється як тоталізація людських контактів в певній, *наявній* ситуації. Остання теза містить прихований ідеалізм – фетишизм ідентичності (тоталізації), а саме, рух діалектичної тоталізації в дослідженні підмінюється наявними тотальностями, їх гипостазуванням. Таке, реіфікуюче мислення, перетворює мінливі *відносини* на незмінну суть. В наявності *суб'єктивістська* партійність «мікросоціології»: за гипостазуванням наявних ідентичностей в соціологічній теорії human engineering стоїть їх волюнтаристична фабрикація в політичній практиці порятунку капіталізму.

І дійсно, сучасні підприємці, намагаючись «відновити» свої методи, заохочують створення локальних позаполітичних (позавиробничих, наприклад, територіальних) груп стримування революційності мас. Комунисти ж давно знають про конфлікт між локально-територіальною («вулиця», «квартал», «містечко») і тотально-виробничою («клас») групами і «відставання» свідомості першої від другої. Наукове розуміння умов, методів і кінцевих результатів боротьби за соціальну емансипацію виявляється необхідно пов'язано з ідеєю тотальності, цілісності, кінець кінцем ідентичності. Варіації останньою пов'язані з глибиною уречевлювання свідомості.

Розподіл праці розриває єдиний трудовий і життєвий процес. І цей рух в різні боки не дає зосередитися на цілому. Унаслідок спеціалізації трудової діяльності втрачається будь-яка картина цілого. Але ґносеологічна потреба в осягненні цілого відмерти не може. Так приватні науки застряють в своїй безпосередності, розривають тотальність дійсності на шматки, через свою спеціалізацію втрачають ціле з поля зору. Закономірність цілого принципово відмінна від закономірності частин. Важкість охоплення моментів в їх єдності науково розумів Маркс як закономірне уречевлення свідомості. Маркс справедливо вважав, що розривання єдиного цілого на частини проникло не з підручників в дійсність, а навпаки, з дійсності в підручники. Але це так би мовити *об'єктивна* партійність, отже, об'єктивна трудність соціальної науки. Діяльність же «мікросоціологів» політично ангажована, а це вже трудність ідеологічної, хибної свідомості.

Пряме ж завдання науки, за Марксом, це – надати дійсне гасло боротьби, тобто зуміти об'єктивно представити цю боротьбу як продукт певної системи виробничих відносин, зуміти зрозуміти необхідність цієї боротьби, її зміст, хід і умови розвитку, не випускаючи з уваги загального характеру боротьби, загальної мети її – повного і остаточного знищення всякої експлуатації і всякого пригноблення. Маркс підкреслю-

вав, що необхідно погоджувати наукову критику громадських порядків з дійсною боротьбою людей різних епох і культур, показати, що людство не починає нової праці, а здійснює свою стару, прокомуністичну працю: «Ми розвиваємо світові нові принципи з його ж власних принципів. Ми не говоримо світу: "перестань боротися; вся твоя боротьба – дрібниці", ми надаємо йому істинне гасло боротьби. Ми тільки показуємо світові, за що власне він бореться, а свідомість (ідентичність – В.Ч.) – така річ, яку світ повинен придбати для себе, бажає він цього або ні. Реформа свідомості полягає тільки в тому, щоб надати світові з'ясувати для себе свою власну свідомість, щоб пробудити світ від марень стосовно самого себе, щоб роз'яснити йому сенс його власних дій» [4, с. 381].

Суспільство ставить собі тільки розв'язувані задачі, які задані як можливі. Завдання посткапіталізму теж поставлене як можливіє. Власне позитивне рішення буде результатом свідомих дій пролетаріату, його свідомої самокритики власних паліативних дій. Самокритика повинна стати його життєвим принципом.

До самокритики ж схильна тільки *вільна* особистість, якщо під свободою розуміти *усвідомлену внутрішню необхідність*. Поняття свободи полягає в тому, що вона є здатністю до добра і зла. Свобода є людською проблемою: вчинки людей визначаються їх власним вибором. Але людина істота суспільна. Тому в людини поєднані її особлива, індивідуальна воля і воля загальна, суспільна. Сліпа, безрозсудна воля індивіда (свавілля) протистоїть розуму як універсальній волі. З того, що свобода кожного члена суспільства обмежена свободою інших його членів, виникає необхідність. Окремі вчинки людей вільні, але наслідки такої свободи в сукупності різних вчинків вже не вільні, а необхідні. Свобода стає необхідністю. Діалектика свободи і необхідності відбита в моральній свідомості категорією совісті. Совість, чи можна вимагати більшої гарантії? Й так, й ні. Немає людей без совісті. Вся справа в масштабах совісті. Маркс писав: «Совість залежить від знань (гра слів в німецькій мові: "Gewissen" – "совість", "Wissen" – "знання") і від всього способу життя людини. У республіканця інша совість, ніж у рояліста, у заможного – інша, ніж у незаможного, у мислячого – інша, ніж у того, хто не здатний мислити» [5, с. 140]. Людина випробовує *муки совісті*, які виникають коли суб'єктивні бажання людини повстають проти об'єктивних переконань її власного розуму.

Питання про те, як окремий індивід стає суспільною істотою і свої претензії на щастя (переживання повноти буття) пов'язує з обов'язком («родовими обов'язками»), цікавило етику завжди. Як егоїстичний індивід стає моральною істотою, причому не шляхом зовнішнього примушення, а через внутрішню необхідність? Як маса егоїстичних індивідів розгортає себе в солідарну організацію? Відповідь на ці питання етика знайшла. «Розум, конкретніше – освіта і виховання розглядаються як сили, здатні здійснити перехід від індивіда до роду, від зла до добра» [6, с. 157].

«Людина повинна стати тим, ким вона може стати» – цю максиму легітимували гуманісти епохи модерна, епохи «відкритих» суспільств. Але недостат-

ньо щоб думка прагнула до дійсності, необхідно щоб і дійсність прагнула до думки. Соціальна емансипація не стільки справа думки, бажання, волі, а скільки справа історії, практики. Виробнича практика модерну порушує замкнутість соціальних груп, приводить до екстраординарної соціальної мобільності, міграції з одних сфер діяльності в інші. Це з необхідністю зумовило формування нового типу особистості – «соціального атома» («self-made man»), індивідуаліста з розвинутою самосвідомістю, який шукає духовну опору не в традиціоналізмі, а в собі самому, своєму покликанні-професії (business). В цьому русі показово і те, що міра усвідомлення прогресивних суспільних тенденцій і приведення своїх дій у відповідність з ними обумовлюється мірою досконалості свідомості і самосвідомості суб'єкта, отже, політики ідентичності. Політичні ж процеси сполучаються з теоретизуванням навколо проблеми прав людини на власну ідентичність. Але індивідуальність (ідентичність) не є «приватна справа». Наша індивідуальність є продуктом суспільства. Проте ідентичність, як і форма суспільства, залежить від того, як ставиться і вирішується завдання «індивідуалізації». Сенс «індивідуалізації» полягає в трансформації ідентичності з «даності» в «завдання» і в наділненні дійових осіб правовою відповідальністю за наслідки їх самовизначення.

Гегель підвів до філософського усвідомлення логіки руху «індивідуалізації» ідентичності як легітимації самовизначення особистості: «дійсне стає розумним, розумне стає дійсним». Маркс першим почав науково розуміти дану тезу, а саме, став розглядати працю як відтворення людських відносин. У його концепції відтворення людина усвідомлює себе суб'єктом свого саморозвитку на всіх рівнях суспільства, людина стала пізнавати себе в історії, людина стала розуміти себе такою, що долає свою природну обмеженість, включаючи залежність від «традиції всіх мертвих поколінь». Відтворення суспільних відносин стали вважати загальною формою самодіяльності людини. Збіг зміни обставин і людської діяльності Маркс запропонував розуміти як революційну практику. Таким чином, Маркс своєю ідеєю праці як способу відтворення відносин людей сформулював проблему суперечливої єдності думки (усвідомленості) і практики (стихийності). Російський філософ ХХ століття В.С. Біблер показав, що оптимізація вирішення даної проблеми в процесі системи суспільних відносин, яка далі ускладнюється, повинна розумітися на основі розвитку самої логіки мислення, зміни її форм, що є результатом діалогу. Біблер веде мову про діалогіку – діалог як логіку спілкування, організацій, інститутів. Діалогізація, за Біблером, є формою відтворення суспільних відносин.

Розглядувана концепція відтворення дозволяє, на наш погляд, перейти від розробки проблем колізії свого і чужого до усвідомлення історичного руху самоідентифікації (самовизначення) як «зняття» ідеї чужого ідеєю іншого. Це відбувається на шляху осмислення проблематики «родової істини» («родової ідентичності» – species identity), представленої у філософському дискурсі різних народів. Тут головна мета – створення діалогічного поля розуміння, щоб надати можливість людині проживати життя як вільний, отже, усвідомлений і відповідальний вибір бути

рівним серед інших. Ця історична робота частково вже відбувається в політико-правових рамках *свободи совісті* як права індивідів на вільний вибір власної ідентичності.

Висновки

Відтворення суспільних відносин необхідно пов'язано з ускладненням суспільства. Ступінь складності вимірюється культурною різноманітністю. Зростання культурної різноманітності – основа стійкості суспільства до відтворення нових сенсів як відповідей на виклики історії. Мультикультурність стимулює розвиток, проблематизуючи ідентичність особистості. Для такої особистості криза ідентичності виступає нормою. Ступінь усвідомлення умов оптимізації кореляції тенденцій інформаціоналізму і мультикультуралізму обумовлюється ступенем досконалості політико-правової стратегії ідентичності. Ця стратегія легітимує самоідентифікацію соціаль-

ного суб'єкта в інформаційному суспільстві.

Список літератури

1. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. *Лукач Г.* Классовое сознание // Ленин и классовая борьба / Георг Лукач; [перевод, сост. Земляной С.Н.]. – М.: Алгоритм, 2008. – 448 с.
3. *Сартр Ж.П.* Проблемы метода // Сартр Ж.П. Проблемы метода. Статьи / Пер. с фр. В.П. Гайдамака. – М.: Академический проект, 2008. – 222 с.
4. Маркс к Руге (сентябрь 1843 г.) // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. Том 1. – М.: Политиздат, 1955. – С. 378-381.
5. *Маркс К.* Процесс Гюшталъка и его товарищей // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. Т. 6. – М.: Политиздат, 1957. – С. 139-147.
6. Общественное сознание и его формы / Предисл. и общ. ред. В.И. Толстых. – М.: Политиздат, 1986. – 367 с.

В.А. Черниенко

ЛЕГИТИМАЦИЯ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается проблема научного понимания процесса самоидентификации как самоопределения личности, гармоничного тенденциям сетевых структур информационного общества.

V. Chernienko

LEGITIMATION OF SOCIAL SUBJECT SELF-IDENTIFICATION IN THE INFORMATIONAL SOCIETY

The problem of scientific interpretation of the self-identification process as person self-determination that harmonious to informational society network structures tendencies is considered in the article.

УДК 1 (091)

С.М. Ягодзінський, канд. філос. наук

НАУКОВА ТА ПОБУТОВА МОВИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядається співвідношення наукової та побутової мови в науковому дискурсі, а також виявляється їх когнітивний потенціал в неklasичній і постнеklasичній науці.

Вступ

«Лінгвістичний поворот» – саме таким терміном Р. Рорті позначив зміни у філософії та методології гуманітарних наук, які були характерні для 20-50-х років ХХ ст. У цей час відбувалося активне дослідження мови як своєрідної метаструктури, через яку визначаються основні параметри людського буття. Спираючись на положення Л. Вітгенштайна про те, що справжньою метою філософії є логічний аналіз думок (1921 р.) та тезу М. Гайдеггера – «Мова – це дім буття» (1927 р.), У. Джеймс, Р. Карнап, Дж. Остін, Дж. Пассмор, Дж. Сьорл, П. Стросон, М. Шлік та інші видатні вчені й мислителі створили цілісне філософське вчення про мову, відоме як аналітична філософія.

Ідея аналізу мови (в першу чергу побутової), її зіставлення з формалізованими мовами та мовою науки як особливою штучною мовою стала однією з пріоритетних для першого етапу розвитку аналітичної філософії. Цим, у тому чи іншому контексті, займалися О. Куайн, О. Нейрат, Г. Райл, Б. Рассел, А. Тарський, Г. Фреге та інші дослідники. Вони запропонували розглядати мову як засіб відображення емпіричного досвіду людини, а також вперше

поставили питання про логічний аналіз мови науки. Так, Г. Райл чітко розрізняв такі процедури як «побутове вживання мови» і «вживання побутової мови» [24, с. 155]. Побутове вживання мови не цікаве з точки зору філософії, так як не несе в собі ніякої додаткової інформації, а лише констатує факт чи деяку дію. Існування цілої низки значень одного і того ж слова звичайного вжитку доволі утруднює комунікацію, яка власне й розпочинається зі з'ясування того, яке ж із звичайних значень вжито в конкретному випадку.

Враховуючи це, Л. Вітгенштайн і М. Гайдеггер заперечували спроби надати побутовій мові винятково наукової строгості, до чого прагнуть представники сучасної філософії мови. М. Гайдеггер писав: «Мова є; мова, і нічого крім мови. Мова є мова. Логічно вимуштруваний і тому пихатий розсудок вважатиме це положення тавтологією, що нічого не означає» [27, с. 4]. Але сутність мови криється значно глибше, ніж її зовнішні, феноменальні прояви. Мова стає складовою людської діяльності; через мову людина промовляє, доторкаючись до Буття, стає його частиною. Зі свого

боку Л. Вітгенштайн указував на необхідності «повернути слова від метафізичного до